

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження
Кологривової Надії Михайлівни
«Особливості адаптаційних ресурсів особистості
в умовах життєвих криз»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 053 Психологія галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові
науки»

Дисертаційна робота Кологривової Надії Михайлівни присвячена вивченню особливостей адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз. Спрямованість дослідження має надзвичайну актуальність, яка визначається, на наш погляд наступними аспектами. По-перше, люди часто зіштовхуються з різними життєвими труднощами, такими як втрата роботи, розлучення, втрата близьких членів сім'ї або інші стресові події, а дослідження адаптаційних ресурсів може допомогти зрозуміти, як люди пристосовуються до цих кризових ситуацій та зберігають своє психологічне благополуччя. По-друге, адаптаційні ресурси можуть впливати на фізичне та психічне здоров'я людини під час кризи, а саме розуміння того, які ресурси сприяють збереженню здоров'я, може мати велике значення для розвитку ефективних стратегій підтримки та інтервенцій. По-третє, дослідження адаптаційних ресурсів надає можливість розробляти інтервенційні стратегії для підтримки людей під час кризових ситуацій. А головне, вивчення адаптаційних ресурсів особистості в контексті життєвих криз важливо для підвищення рівня життя і психічного благополуччя людей, які стикаються з труднощами, а також для розробки ефективних стратегій психологічної підтримки.

Таким чином, дисертаційна роботи авторки спрямована на вирішення проблеми змісту і структури психологічних характеристик адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз, та формування стійкого адаптаційного потенціалу людини в періоди невизначеності та змін.

В дисертації Кологривової Н.М. викладено теоретичні засади проблеми,

описано стратегію, основні методи та результати емпіричного дослідження. Кожний з розділів містить цікаві теоретичні та емпіричні дані, які представлені відповідно до висунутих завдань і мети дослідження. Слід відзначити послідовність у організації кожної частини дослідження, структурування етапів роботи, що взаємопов'язані між собою та створюють єдину логічну систему.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які послідовно та логічно репрезентують напрям розгортання стратегії наукового пошуку, а також висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі конкретизовані об'єкт і предмет дослідження; мета і завдання відображають логіку теоретичної та емпіричної частин роботи.

Наукова новизна дослідження представлена поглибленням знань психологічної науки на основі того, що концептуалізовано та емпірично досліджено феномен «адаптаційні ресурси особистості» в умовах кризових ситуацій; систематизовано та уточнено зміст наукових понять «адаптаційний потенціал», «особистісний ресурс», «адаптаційні ресурси особистості», визначено критерії та властивості адаптаційних ресурсів особистості, висвітлено основні чинники функціонування та розвитку в умовах кризових ситуацій; виявлено особливості прояву структурних і змістовних характеристик конструкту «адаптаційні ресурси особистості» у досліджуваних з різним рівнем соціально-психологічної адаптації; встановлено, що адаптаційні ресурси є інтегральною характеристикою, яка об'єднує специфічні ресурси, представлені на різних рівнях організації особистості (індивідному, особистісному, суб'єктно-діяльнісному); визначено й уточнено характер взаємодії компонентів адаптаційних ресурсів індивідного, особистісного (психологічного) і суб'єктно-діяльнісного (соціального) рівнів організації особистості, продемонстровано вираженість та сутнісне наповнення кожного рівня; з'ясовано та обґрунтовано специфіку функціонування адаптаційних ресурсів індивідного, психологічного та

соціального рівнів з урахуванням віддаленості в часі кризових подій; виявлено комплекс ситуаційно-демографічних чинників, які детермінують прояв адаптаційних ресурсів особистості; визначено залежність життєстійкості, резильєнтності, посттравматичного зростання, психічного здоров'я та психологічного благополуччя від інтенсивності впливу кризової події, статевих і вікових характеристик, рівня освіти, наявності досвіду зміни місця проживання, рівня матеріального доходу та джерела матеріального забезпечення; продемонстровано відмінності у ключових предикторах адаптаційних ресурсів особистості (життєстійкості, резильєнтності, посттравматичного зростання і психологічного благополуччя), що активізуються у складних, кризових життєвих умовах; встановлено, що прогнозуємими показниками резильєнтності, життєстійкості, психологічного благополуччя та посттравматичного зростання виступають такі ключові предиктори: активні способи долаючої поведінки (копінг-стратегії), особистісні риси: добросовісність, дружелюбність, відкритість до нового досвіду, емоційна стабільність, мотиваційний, поведінковий та когнітивний компоненти культурного інтелекту, соціальна підтримка з боку сім'ї, друзів та значущого соціального оточення; розроблено програму психологічної підтримки та формування стійких адаптаційних ресурсів у ситуації життєвих криз, яка орієнтована на розвиток конкретних адаптаційних ресурсів та психологічного благополуччя, допомагаючи учасникам краще долати тривожність, депресію та симптоми ПТСР.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що отримані дані про особливості розвитку та функціонування адаптаційних ресурсів особистості в кризових життєвих ситуаціях і психодіагностичні методики визначення структурних особливостей та чинників адаптаційних ресурсів, а також програма психологічної підтримки й формування сталого адаптаційного потенціалу особистості, можуть використовуватися психологами соціально-психологічних центрів для діагностичної та психокорекційної роботи; в діяльності кризових центрів психологічної

допомоги та психологічних служб, що надають психологічні послуги з подолання складних життєвих ситуацій, а також у процесі підвищення кваліфікації психологів, які працюють у різних галузях психології, включно з екстремальною, віковою, воєнною та психологією здоров'я.

В першому розділі дисертації «Адаптаційний ресурс особистості в кризових ситуаціях як предмет соціально-психологічного пізнання» Проведений теоретико-методологічний аналіз досліджень з проблеми розвитку та функціонування адаптаційних ресурсів особистості в умовах кризових ситуацій. Авторка визначає адаптацію як процес ухвалення рішень і сукупність дій, що вживаються для збереження здатності протистояти майбутнім змінам або збуренням у соціально-екологічній системі без істотних змін функцій, структурної ідентичності або зворотних зв'язків цієї системи, зберігаючи при цьому можливість розвитку. Адаптація може включати в себе створення адаптивного потенціалу, що підвищує здатність окремих осіб, груп або організацій адаптуватися до змін, і реалізацію адаптаційних рішень, тобто перетворення цього потенціалу в дії.

В теоретичній частині дисертації заслуговують на увагу декілька моментів, а саме авторкою узагальнивши актуальні погляди вчених, виявлено, що адаптаційні ресурси є інтегральною характеристикою, яка об'єднує специфічні ресурси, представлені на різних рівнях організації особистості (індивідуальному, особистісному, суб'єктно-діяльнісному). Визначено, що кожен із трьох рівнів є відносно автономним утворенням, що характеризується специфічним змістом і функціями, які забезпечують, зокрема за рахунок внутрішньосистемної взаємодії, цілісний прояв адаптивності в реальному життєвому контексті. На основі теоретичного аналізу з'ясовано, що у кризових і психотравмуючих ситуаціях адаптаційні ресурси виявляються завдяки індивідуальним і соціально-психологічним характеристикам та властивостям особистості, які детерміновані зовнішніми (чинники довкілля) і внутрішніми (особистісні чинники) факторами. Обґрунтовано, що до внутрішніх чинників належать показники, які

відповідають трьом функціональним рівням: соціально-психологічному, психологічному, психофізіологічному, а до соціально-психологічних чинників належать: вік, стать, соціальна підтримка, рівень освіти, соціальний стан тощо.

У другому розділі «Організація та методи дослідження адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз» автор викладає ті теоретичні положення, які будуть перевірятися емпірично, обґрунтовує завдання емпіричного дослідження та занотує етапи його здійснення. Психологічний діагностичний інструментарій, який використовує автор, є цілком адекватним для досягнення мети роботи та вирішення її основних завдань. Репрезентативність вибірки дослідження забезпечувалася якісно та кількісно. Це дозволяє дійти висновку про достатній обсяг запроваджених досліджень, що свідчить про наявність вельми ґрунтовної доказової бази фактичних даних в дисертаційній роботі здобувача. Узагальнення другого розділу є правомірним для здійснення логічного переходу до третього розділу.

У третьому розділі «Результати дослідження особливостей адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз» авторка за результатами емпіричного дослідження виявила, що досліджувані з високим та середнім рівнем адаптації (група ВРА, група СРА) характеризуються достойменно більш високими показниками загального показника життєстійкості, а також її компонентів: залученості та контролю, що дозволяє їм легше переносити тривогу, перешкоджає виникненню внутрішньої напруги у стресових ситуаціях за рахунок стійкого подолання стресів й сприйняття їх як менш значущих подій. В свою чергу, респонденти з низьким рівнем адаптації характеризуються найменшим рівнем стресостійкості та резильєнтності, яка є вродженою динамічною властивістю особистості, що лежить в основі здатності долати стреси та важкі періоди у житті. За результатами порівняльного аналізу з'ясовано, що у досліджуваних з високою та низькою здатністю прилаштування до зовнішніх умов та чинників середовища, відрізняється також структура психологічного благополуччя.

Емпіричне дослідження ситуаційно-демографічних детермінант адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз дало можливість визначити залежність життєстійкості, резильєнтності, стресостійкості, посттравматичного зростання, характеристик психічного та психологічного благополуччя, рівня культурного інтелекту та результати вибору копінг-стратегії, від наступних чинників: інтенсивність впливу кризової події, статеві та вікові особливості учасників дослідження, рівень освіти, наявність досвіду зміни місця проживання, рівень матеріального доходу, джерело матеріального забезпечення.

Дисертанткою визначено, що детермінантами життєстійкості є: високі показники копінг-стратегії «уникнення» та «конфронтації», також високий рівень соціальної підтримки друзів та сім'ї, інтернальний локус суб'єктивного контролю, мотиваційний культурний інтелект, якості особистості як товаришкості та емоційна стабільність. Негативний вплив на життєстійкість здійснюють: копінг-стратегії прийняття відповідальності та пошук підтримки.

Крім того, виявлено, що особистісне зростання у посттравматичний період (посттравматичний ріст) детерміновано копінг-стратегіями «позитивної переоцінки», «планування розв'язання проблем» та «стратегією ухиляння від втечі». Також культурний інтелект через призму когнітивного компонента, ступінь сприйнятої соціальної підтримки від інших та особистісна риса доброзичливості є прямими предикторами посттравматичного зростання. Предикторами, які чинять негативний вплив на посттравматичне зростання, є: депресія та шкала адаптації, підвладність.

В основі запропонованої програми психологічної корекції стояло виконання таких завдань: формування усвідомленості думок та емоцій, формування навичок та умінь постановки цілей та планування дій, зміна поведінкових реакцій, розвиток навичок соціальної підтримки, розвиток позитивної самооцінки та ставлення до себе, розвиток та посилення індивідуальних сильних сторін та умінь, та розвиток внутрішнього контролю (інтернальності).

Основні результати представлені у 17 публікаціях автора, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України із психології, 1 стаття у міжнародному періодичному виданні, що входить до наукометричної бази Scopus, 13 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані дисертанткою висновки, що відповідають поставленим завданням та становлять певний внесок у розробку теорії та практики психологічної науки. Отримані в ході дослідження результати можуть бути успішно використані при розробці спеціалістами психологічних тренінгів та корекційних програм, спрямованих на надання соціально-психологічної допомоги особам, що спрямовані на розвиток часової компетентності.

Акцентуючи увагу на достатньо високому науковому рівні дисертаційної роботи Кологривової Надії Михайлівни як в теоретичному, так і практичному аспектах, слід виділити *окремі зауваження та висловити деякі побажання*:

1. Дисертантом проведено глибокий аналіз впливу кризової ситуації на функціонування адаптаційних ресурсів особистості. Водночас у роботі відсутня кількісна оцінка рівня стресу та його впливу на активацію адаптаційних ресурсів. На наш погляд, такий підхід дозволить суттєво поглибити дослідження впливу стресових чинників на формування адаптаційних ресурсів особистості та адаптацію загалом.

2. Також, на нашу думку, бажано було б у дисертаційному дослідженні приділити більше уваги розкриттю сутності соціальних трансформацій, акцентуючи при цьому особливості їх перебігу мірою розвитку адаптаційного потенціалу особистості в умовах життєвих криз. Адже саме соціальні трансформації значно поглиблюють та ускладнюють проблему адаптивності людини в сучасних умовах життя.

3. У третьому розділі дисертаційного дослідження Кологривова Н.М., використовуючи кореляційний і регресійний аналіз, вивчає структуру взаємодії між компонентами адаптаційних ресурсів індивідуального, психологічного та соціального рівнів організації особистості, а також виявляє потенційні

резильєнтності або стресостійкості. Такий метод дасть змогу виокремити основні компоненти адаптаційного конструкту, а також підвищив би статистичну обґрунтованість і розмаїття висновків, представлених у дисертаційній роботі.

Проте висловлені зауваження та пропозиції не впливають на загальну високу оцінку дисертацій, яка є зразком ретельного, змістового і добре проведеного дослідження. Зроблені у роботі висновки становлять вагому теоретичну цінність. Слід наголосити на самостійності дослідження, авторському формулюванні теоретичних засад роботи, оригінальності та винахідливості у розробленні поставлених завдань.

Дисертаційна робота Кологривової Надії Михайлівни «Особливості адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз» є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених досліджень відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія у галузі знань «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного
університету ім. А. С. Макаренка,
МОН України

Тетяна ЩЕРБАК

